

פורים ב

„הללו עבדי ה' (ולא עבדי אחשורוש)“, כי אכתי עבדי אחשורוש אנן.”

והיינו, שלטעם הא' והג' אין חיוב לומר הלל, ואילו לטעם הב' חייבים בהלל, אלא שיוצאים חובת הלל בקריאת המגילה (ול-דעת המאירי נפק"מ להלכה, במי שאין לו מגילה, דלטעם „קרייתא זו הלילא“ חייב בקריאת הלל).

ולכאורה צ"ע בטעם הג' „אכתי עבדי אחשורוש אנן“ (ופרש"י ד, לא נגאלו אלא מן המיתה) – הרי קושיית הגמ' עדיין ב-מקומה עומדת: „ומה מעבדות לחירות אמרינן שירה, ממיתה לחיים לא כל שכן“. וכי משום שאין המצב מתאים להפסוק „הללו עבדי ה'“ ה"ז פוטר את האדם מל-הלל לה' על גאולתו „ממיתה לחיים“ (ש-גדולה יותר מגאולה „מעבדות לחירות“)?

ועכצ"ל, שהענין ד' „עבדי ה'“ נוגע ל-עצם אמירת הלל, דכאשר חסר תנאי זה ה"ז מעכב מלומר הלל, דרק קריאת ה-מגילה תיקנו מפני הקי"ו „ומה מעבדות לחירות אמרינן שירה, ממיתה לחיים לא כל שכן“, אבל בשביל אמירת הלל זקוקים למצב של „עבדי ה'“.

ב. והנה בגמ' שם ממשיך „בין לרבא בין לר"נ קשיא [וברפרש"י: „בין לרבא, ד-אמר להכי לא אמרי הלל דאכתי עבדי אחשורוש הוו, הא לאו הכי אמרינן. בין ל-רב נחמן, דאמר קריאת המגילה במקום הלל“] והא תניא משנכנסו לארץ לא הוכ-שרו כל הארצות לומר שירה, (ומשני) כיון שגלו חזרו להכשירן הראשון. ומשמע, דגם לדעת רבא יתכן חיוב הלל גם לאחר

א. גרסינן בגמרא (בטעם תקנת ה-נביאים לקרוא את המגילה בפורים): „ומה מעבדות לחירות אמרינן שירה (ביציאת מצרים אמרו שירה על הים. רש"י), מ-מיתה לחיים לא כל שכן. אי הכי הלל נמי נימא, (ומשני) לפי שאין אומרים הלל על נס שבחוצה לארץ. יציאת מצרים דנס ש-בחוצה לארץ היכי אמרינן שירה, (ומתרץ) כדתניא עד שלא נכנסו ישראל לארץ הוכשרו כל ארצות לומר שירה, משנכנסו ישראל לארץ לא הוכשרו כל הארצות לו-מר שירה. רב נחמן אמר קרייתא זו הלילא (קריאת המגילה זו היא ההלל). רבא אמר: בשלמא התם (ביציאת מצרים) הללו עבדי ה' ולא עבדי פרעה (שהרי לחירות יצאו. רש"י), אלא הכא הללו עבדי ה' ולא עבדי אחשורוש, אכתי עבדי אחשורוש אנן (דלא נגאלו אלא מן המיתה. רש"י).“

ונמצא, שיש ג' טעמים שלא תיקנו לומר הלל בפורים: א) לפי שנס פורים ה' בחוצה לארץ. ב) קריאת המגילה היא ב-מקום הלל. ג) לפי שאי אפשר לומר:

(1) מגילה יד, א.

(2) בטורי אבן מגילה שם הקשה על פרש"י, ומ-פרש באר"א (דקאי על אמירת הלל בליל ראשון דפסח). ואכ"מ.

(3) ראה (בג') טעמים שבמגילה (שם) גם ערכי י, - ובירושלמי פסחים (פ"י ה"ז) הובאו רק טעם הא' והג'. ע"ש.

(4) ברש"י גרים „אמר רבא“ (וראה הגהות מה-ר"ץ חיות מגילה שם). ובר"ף (וכ"ה בהגהות הבי"ח) גרים „מתקיף לה רבא מי דמי“. וראה בס' שצויינו לקמן הערה 20.

(5) תהלים קיג, א.

(6) וכ"ה ברמב"ם הל' חנוכה פ"ג סה"ז.

(7) כ"ה בריטב"א מגילה שם. שיטת ריב"ב

לר"ף שם. וראה ל' המאירי שם.

(8) מגילה שם. – וראה לקמן בפנים סוף ס"ג.

דוקאיי. ועד שאמרוי, "הקורא הלל בכל יום ה' מחיר ומגדף", דאע"פ שאנו מודים לה' בכל יום בתפלה, "על נסיד שבכל יום עמנו", הרי שהוא ית' עושה לנו נסים "בכל יום" – מ"מ אין זה מחייב אמירת הלל (ואדרבה, "הקורא הלל בכל יום כו"), לפי שאינם נסים גלויים, ואמירת הלל היא דוקא על נס גלוי, כנ"ל.

אלא שיש חילוק עיקרי בין "נסיד שבכל יום עמנו" לנס פורים, ד"נסיד שבכל יום עמנו" הם החסדים הבאים בהנהגה טבעית, ונק' "נסיד" לפי שבאמת אפילו הנהגת הטבע ה"ה ענין של נסים (וכמבואר בכ"מ, שהטבע עצמו הוא "נסים" רבים מתמידים ותכופים כו"), משא"כ נס פורים הרי כל כולו היא הנהגה נסית, אלא שהנס הי' מלוכש בדרכי הטבע.

ולכן יש מקום לשקוט אם יש חיוב אמירת הלל בפורים: מצד הנס שבמאורע פורים – יתכן שיש חיוב באמירת הלל,

שגלו ישראל על נס שנעשה בחוצה לארץ ("חזרו להכשירן הראשון").

ולכאורה תמוה, הרי לדעת רבא, כ"ז שלא נגאלו, "מעבדות לחירות" אין אומרים הלל, וא"כ איך שייך חיוב הלל ל- אחרי "שגלו" ונמצאים במצב של "אכתי עבדי" (וכמפורש בר"ן ש, האי טעמא ד- רבא סגי לכל נס העשוי בחוצה לארץ בעוד שישיראל בגלות)?

ג. ויש לומר הביאור בכל זה:

כל ג' הטעמים הנ"ל לזה שלא תיקנו לומר הלל בפורים, יסודם בנקודה אחת – שנס פורים לא הי' נס גלוי [שהרי לא מצינו בכל פרטי הנס דפורים ענין של שידוד מערכות הטבע וביטול מנהגו של עולם, ורק שהי' "נראה" בשכל שכל הסבות היו למעלה מהטבע], ואילו תקנת קריאת הלל אינה אלא על נס שבגלוי

(9) לרי"ף מגילה שם.

(10) בשו"ת חת"ס (א"ח סקצ"ב) כ', דלרבא, מה שאמרו "כיון שגלו חזרו להכשירן הראשון" – "ראוי לחזור קאמר, אבל אין לנו", "כיון דכל הנסים שנעשו ושיעשו טרם גאולה העתידה אכתי עבדי אויה אנן" (ועפ"ז מבאר שם הא שבערכין שם הקשה רק על ר"ז ולא על רבא, ע"ש).

אבל לכאורה הי' פ' דחוק, שהרי מ"ש רבא "אכתי עבדי אחשוורוש אנן" הוא הוא גדר הגלות המונע מלומר הלל, וא"כ איך מתאים שוב לומר (כעין סברא הפוכה) שדוקא כשגלו ראוי לומר הלל ("חזרו להכשירן הראשון"), ואכ"מ.

(11) באבןדרהם הל' ברכת הראי', דגם בפורים "יצא ממנהג העולם מפני ב' דברים, אבל גם ב' הדברים שמפרט שם אין בהם שידוד מערכות הטבע ואינם נסים גלויים כ"כ (ע"ש), וכוננו שמצדם חל על זה גדר "נסי" המחייב ברכת "שעשה נסים".

(12) ל' התו"א מג"א (צג), ריש ע"ד. ק, א). וראה גם אוה"ת לתהלים (יהא אור) ע' קנד: "רא כל אפסי ארץ את ישועת אלקינו והי' גילוי אלקות כו". – וראה לקמן הערה 19.

(13) וכלשון הירושלמי (פסחים שם) "כשהכניח עושה לכם נסים תהו אומרינן שירה" (משא"כ בבבלי שם (קו), א) "שהו אומרינן אותו... על כל צרה וצרה... ולכשנגאלין אומרים אותו על גאולתו".

(14) שבת קיח, ב.

(15) ברכת מודים בתפילת העמידה. וראה אוה"ת שבעה ערה הבאה.

(16) ראה מדרש תלפיות אות ה' ערך הלל הג' דול. אוה"ת לתהלים שם (ע' קנדיה). אוה"ת בראשית יט, א. ועוד. לקו"ש תכ"ז ע' 16 ואילך.

(17) ל' אוה"ת לתהלים שם מחכמי המחקר. (וש"נ).

(18) ראה ביאור ג' אופנים אלה [נס גלוי, נס המלוכש בטבע, הנס שבהנהגת הטבע עצמה] ע"ד החסידות – אוה"ת לתהלים שם. וראה סה"מ מלוכש ח"ד ע' רכה ואילך.

(19) ראה אוה"ת שם, דכ"ז ד"ג פורים... ראו כל אפסי ארץ את ישועת אלקינו... ע"ז שייך לומר הלל.

אלא שלכאורה צ"ע, שהרי בפועל אין אומרים

ה"ז יתירה מזה, דמלכתחילה לא תתכן אמירת הלל בפורים אלא בקריאת מגילה בלבד].

ד. והנה טעם הדבר, שעל נס פורים אי אפשר לומר הלל להיותו נס המלוכש ב־טבע, יש לבאר בשני אופנים:

(א) זהו מצד החפצא דהנס, שנס ה־מלוכש בטבע אינו בגדר נס המספיק ל־חייב אמירת הלל (כמו בהנהגה הטבעית, עם היותה גם היא „נסִיךְ שבכל יום עמנו“, שאינה מחייבת לומר הלל, ואדרבה, אסור לומר הלל על הנהגה זו).

(ב) זהו מצד חסרון הגברא, דלהיות ש־קשה לאדם להכיר הנס שבהנהגה זו לכן אי אפשר לתקן ולחייב אמירת הלל ע"ז.

ויש לומר, שזהו החילוק בין שני ה־טעמים שאין חיוב של אמירת הלל כלל בפורים — (א) לפי שאין אומרים הלל על נס שבחוצה לארץ, (ב) אכתי עכדי אחש־ורוש אנו:

לטעם הא' ה"ז מפני החפצא דהנס: ידוע שבהשגחה האלקית יש חילוק בין ארץ ישראל וחוצ' לארץ, דעל ארץ ישר־אל נאמר²¹ „עיני ה' אלקיך בה מרשית השנה ועד אחרית שנה“, שההשגחה ה־אלקית שם היא באופן גלוי, משא"כ בחוצ' לארץ שההשגחה האלקית מסתתרת שם בלבושי הטבע²². ולכן ס"ל מ"ד זה שנס הנעשה בחו"ל (שאינו שם השגחה גלוי, ש־לכן גם הנס מלוכש ומוסתר בטבע²³) אינו מסוג נס המחייב אמירת הלל.

ואילו מצד לבוש הטבע שבנס פורים — י"ל שפטורים מהלל (ע"ד העדר אמירת הלל בכל יום).

ועפ"ז יש לבאר דעת רב נחמן „קרייתא זו הלילא“, דיש לומר, שאין כוונתו שלא תיקנו לומר הלל בפורים לפי שכבר תקנו לקרוא את המגילה ולכן אין צורך (גם) באמירת הלל — אלא שאמירת הלל ב־פורים לא תתכן אלא בקריאת המגילה: מצד עצמו אין אדם מרגיש הנס שבמעשה פורים באופן המחייבו באמירת הלל (ש־היא על נס שבגלוי דוקא כנ"ל), כ"א דוקא בקריאת המגילה אפשר לו להלל את השם על נס זה — דלהיותה א' מכ"ד כתבי קודש, חלק מתורת אמות ו„תורה אור“, הרי בה ועל ידה מאור ומורגש אמיתית הענין, שזה ה'־נס מאת הקב"ה (ורק שנתלבש בלבושי הטבע). וזהו מ"ש ר"נ: „קרייתא זו הלילא“, והיינו שבקריאתה של המגילה בה תלוי וגם כלולה אמירת ההלל.

[ונפק"מ למעשה, שלפי הסברה זו, הנה גם מי שאין לו מגילה אינו אומר הלל. וזהו בהתאם למ"ש באחרונים²⁴ ד„מסתימות דברי הפוסקים משמע דאין בו הלל לעו־לם“, אלא שהם ביארו, דמאחר שלא תיקנו חכמים הלל בפורים, שוב אין מקום ל־אמירתו גם אם אין לו מגילה. וע"פ הג"ל

הלל בפורים. ואולי קאי להדיעה „קרייתא זו הלילא“. ולהעיר ממחז"ל (פסחים קיז, א) „מרכיז ואסתר אמרוהו בשעה שעמד עליהם המן הרשע כו"י.

או יש לומר, שמצד גדר הנס שבפורים „שייך לומר הלל“, היינו שאינו מושגלל כמו אמירת הלל בכל יום (על נסִיךְ שבכל יום עמנו) דה"ז מחרף ומגדף. אבל זה שפועל שאין אומרים הלל מצד הטעמים שבגמ', שייך להא שהנס ה'־מלוכש בטבע, ככפנים. ועצ"ע.

(20) ברכי יוסף או"ח ס"ס תרצג. שערי תשובה שם. שו"ת חת"ס שם. ועוד. — וראה שדיח כללים מערכת הה"א כלל עב. אסיפת דינים מערכת פורים ס"א. ושי"נ.

(21) עקב יא, יב.

(22) ראה תניא אגה"ק סכ"ה (קלט, ב) ועוד, שבארץ העמים נמשכת השפעת החיות ע"י ה־התלבשות בע' שרים כו'. וידוע הביאור במחז"ל (ע"ז ח, א) ישראל שבחז"ל עובדי ע"ז בטורה הו (ראה תו"ח וארא קו, ב. ס"מ תנינ' ע"ז נח ואילך. יעוד). (23) ראה עד"ז חדא"ג מהרש"א ערכין שם.

זה ש"אכתי עבדי אחשורוש אנן" הוא רק בנוגע לעניני הגוף, משא"כ בנוגע ל- עניני הנשמה, הרי מאז מתן תורה נעשו ישראל "עבדי ה'" לעד²⁸, וכמפורש ב- כתובי²⁹, "כי לי בני ישראל עבדים, עבדי הם", וכמחז"ל³⁰, "שטרי קודם" [וכפתגם כ"ק מו"ח אדמו"ר בשם אביו³¹, ש"ר, רק גופותינו ניתנו בגלות ובשעבוד מלכיות, אבל נשמותינו לא נמסרו לגלות ושעבוד מלכיות].

ולכן לא שלל רבא גדר ההלל בזמן הגלות, כי עניני הנשמה לא נפגעו על ידי הגלות, ובהם אפשר להיות הילול: ורק על נס פורים, שהי' מלוּבש בטבע, אי אפשר להיות הילול³², כי בשייכות לטבע (היינו דברים גשמיים, ובאדם עצמו – עניני הגוף³³), "עבדי אחשורוש אנן".

ורב נחמן ס"ל "קרייתא זו הלילא", שבכח התורה אפשר לאדם להמשיך התגלות אלקות גם בעניני הטבע, שגם בהם יורגש אור הקדושה.

ובעבודת האדם – כאשר הוא עובד את השם בכל עניניו הגשמיים באופן ש"כל מעשיו יהיו לשם שמים" ו"ובכל דרכיך

ורבא ס"ל, שלאחרי שגלו אין המקום דחוצה לארץ שולל האפשריות דאמירת הלל³⁴, והחסרון הוא מצד הגברא, "אכתי עבדי אחשורוש אנן", שבכדי לומר הלל צריכים להיות "עבדי ה' ולא עבדי אשור ורש", דרך מי שהוא במעלת "עבדי ה'" יכול להרגיש את ההנהגה הנסית בנס המלוּבש בטבע. משא"כ כאשר ישראל משועבדים לאומות העולם, אי אפשר להם להגיע להרגשה זו ובמילא אין מקום לאמירת הלל.

ה. ויש לבאר הענין בעבודת האדם:

החילוק בין ארץ ישראל וחוצה לארץ באדם עצמו הוא ההפרש בין עניני נשמתו ועניני גופו³⁵, שבנשמת האדם שהיא "חלק אלקה ממעל ממש"³⁶ נרגש האור האלקי בגילוי ("ע"ד הענין ד", עיני ה' אלקיך בה"), משא"כ בעניני הגוף שהוא "חוץ" להתגלות זו.

וזהו תוכן הדיעה הא' שאין אומרים הלל על נס שבחוצה לארץ, דאמירת הלל היא ההילול על התגלות אלקית³⁷, וזה שייך רק מצד נשמת האדם, שהיא מרגישה התגלות זו, ולא הגוף.

ועפ"ז יש לבאר (בפנימיות הענינים) דעת רבא שאין אומרים הלל על הנס ד- פורים לפי ש"אכתי עבדי אחשורוש אנן" ומ"מ ס"ל, "כיון שגלו חזרו להכשירן ה' ראשון":

(28) ראה גם מחזיק ברכה (להחידא) אור"ח שם. ושם, שלכן לא נקט הרמב"ם להלכה טעמי' דרבא (בגיל הערה 6), כי "אינו (טעם) מרווח".

(29) בהר כה, נה.

(30) רש"י שם. תוי"כ ורש"י שם, מב. – וראה

גבורות ה' להמהר"ל פס"א.

(31) שיחת ג' תמוז תרפ"ז (לקומי דיבורים ח"ד תרצב, א. סה"מ תרפ"ז ע' קצו. סה"מ קונטרסים ח"א קעה, ב. ועוד).

(32) וראה לעיל הערה 19.

(33) ולהעיר, ששמות פורים היא ע"י משתה, שמחה גשמית דוקא. וע"פ המבואר בפנים י"ל, שאין זה רק לפי שגזירת המן היתה על הגופים (ראה לבוש וט"ז אור"ח ס"י עתר), אלא שייך גם לאופן הנס, דכיון שבא בלבושי הטבע, לכן פועל יותר על הגוף.

(24) ראה חזק"א שם, "משום דודאי כשישראל על אדמתן אין השכינה שורה אלא בא"י במקום קדושה .. אבל כשגלו הרי גם שכינה עמהם ב"חור"ל".

(25) ראה גם סה"ש תנשא ח"א ע' 156-7.

(26) ל' התניא ח"א רפ"ב.

(27) ד"פ, הלל הוא ענין המשכת האור והגילוי מלשון (איוב כט, ג) בהילו נרו" (לקומי צו יד, ד. ועד"ו בתרא' וישב ל, א. ובכ"מ).

דעהו", אזי הוא ממשיך בהם התגלות אלקות ע"ד עניני נשמתו.

וזהו גם הפירוש הפנימי במחז"ל³³ "מיסמך גאולה לגאולה", שצריכים להסמיך גאולת פורים לגאולת פסח, שגאולת פסח, שבאה על ידי "שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים הקב"ה וגאלם"³⁴ ובנסים גלויים, פעלה שבני ישראל יהיו "עבדי ה' ולא עבדי פרעה", ותכלית הכוונה היא

להסמיך ולהמשיך "גאולה" זו גם בגאולת פורים, שגם בעניני הטבע יהי נרגש שבעצם הם עניני נסים,

עדי קיום היעוד³⁵ "ונגלה כבוד ה' וראו כל בשר יחדיו כי פי ה' דבר", ב"גאולה האמיתית והשלימה, במהרה בימינו ממש.

(משיחת פורים תשכ"ב)

(33) מגילה ו, סע"ב.

(34) ל' ההגדה.

(35) ישעי' מ, ה.

תשא

שלום וכיו"ב, ולכן נקט הלשון „אל ישנה אדם מן המנהג“, כי הוא דין שלילי („אל ישנה כו'"); אבל המדרש (דמדבר כ"מ בהנהגה ע"פ מנהג חסידות) מוסיף שהוא חיוב, שכל הבא למקום מסוים חייב לנהוג כמנהג אנשי המקום, ולכן נקט בלשון של חיוב, „אזלת לקרתא הלך בנימוסי“.

ובזה יש לבאר גם כוונת התוס' ב' גמרא שם, שעל לשון השי"ס „ואכלו סל-קא דעתך אלא אימא נראה כמי שאכלו ושתו“, הביאו ש„בסדר אליהו רבה" קתני לא כאותו שאומר נראין כאוכלין ושותין

א. איתא בגמרא: „לעולם אל ישנה אדם מן המנהג" שהרי משה עלה למרום ולא אכל לחם מלאכי השרת ירדו ל-מטה ואכלו לחם, ואכלו סלקא דעתך אלא אימא נראה כמי שאכלו ושתו.

ועד"ז איתא בשמו"ר פרשתנו (ע"ה פ"י „ויהי שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכל ומים לא שתה“); „וכי אפשר לו לאדם להיות מ' יום בלא מאכל ובלא משתה, ר' נתנחומא בשם ר"א ב"ר אבין בשם ר' מאיר אומר המשל אומר אזלת לקרתא הלך בנימוסי" (אם אתה באת לתוך עיר צריך אתה לילך במנהגה. מ"ב) למעלה שאין אכילה ושתו" עלה משה ונדמה להם למטה שיש אכילה ושתו" ירדו מלאכי השרת ואכלו ושתו שנאמר והוא עומד עליהם תחת העץ ויאכלו אמר רבי יוחנן נראין כ-אוכלין ראשון ראשון מסתלק“.

ויש לדייק בהשינוי בין לשון הגמרא ולשון המדרש, שבגמרא נאמר בלשון של שלילה – „אל ישנה אדם מן המנהג“, ואילו במדרש נאמר בלשון חיובי – „אזלת לקרתא הלך בנימוסי“.

ולכאורה נראה שהחילוק בין הגמרא והמדרש הוא בגדר של זה דצריך לנהוג כמנהג המקום, דלהש"ס (די"ל שכוונתו חיוב ע"פ הלכה) הוא תקנה מפני דרכי

6) כבמשנה פסחים פ"ד מ"א (נ, ריש ע"ב), „אל ישנה אדם מפני המחלוקת“. וראה בפ"י הגמ' שם נא, ב – הן לפי אבין וכן לפי רבא (ראה פרש"י ורי"ח שם). וראה תוס' (נב, רע"א) רא"ש ורי"ן שם, דגם במקום שמדינא עושה מלאכה כיון שדעתו לחזור אפילו הכי אל ישנה מפני המחלוקת. וראה גם תענית (י, ב) ההולך ממקום שאין מתענין למקום שמתענין הרי זה מתענה עמה. וראה טור א"ח סתקע"ד בשם ריב"א „ואפי' דעתו לחזור“ (וראה שם ס"ב ויג'). וראה בכהנ"ל טושי"ע (ודאדה"ז) א"ח סתסי"ח ס"ד (ס"ט) ואילך. פרי"ח שם בארוכה.

7) וי"ל שזהו החידוש בהוראת חז"ל באבות (פ"ב מ"ד) אל תפרוש מן הציבור לגבי „אל ישנה כו'“ – ראה מפרשי המשנה שם.

8) ד"ה נראין כאוכלין ושותין.

9) פ"ב.

1) ב"מ פו, ב.

2) בדק"ס הביא ג"י הכ"י ועוד „אל ישנה אדם עצמו ממנהג המדינה“. וראה שם עוד שינויים ב-מאמר הנ"ל.

3) פרשתנו לד, כח. וראה לקמן בפנים.

4) וירא יח, ח.

5) פמ"ו, ה.

*) משא"כ כשה"י שם י"ב חודש או שלושים יום (מטעם המנהג) או כשבא לעיר להשתקע שם, שאז לא הוי מטעם „אל ישנה" אלא חיוב לפי שהוא כאנשי העיר (ראה א"ח הנסמך בפנים ההערה. ב"ב ח, א. ר"ן פסחים שם. שו"ע אדה"ז א"ח סתק"ס ס"ה ואילך. ועוד).